

## PALEISTOS KAIMENĖS

## PAVASARINIO GYVULIŲ IŠGINIMO PAPROČIO MITINĖ PRASMĖ

Darius RAZAUSKAS

*Straipsnis priklauso plačiai sutvėrimo–ištvėrimo temai, nagrinėjama kelių pastarųjų metų autoriaus darbuose. Jau išnagrinėti plačiai žinomi mitiniai vaizdiniai apie akmenimis, uolomis tėkmes tvėnkiantį velnią ar slibiną ir uolą nuvečiantį, perskeliantį, versmę, tėkmę paleidžiantį lietis Perkūną. Pažymėta, jog tvėnkiamą ir išlaisvinama (sutvėriama ir ištvėriama) versmė čia neturi būti suprantama pažodžiui – tai daugelį įvairių perkeltinių prasmų apimantis „abstraktus“ vaizdinys. Pavyzdžiui, ją gali atstoti uolos oloje paslėptas ir atrastas, „apyvartan paleistas“ lobis. Pastarajame iš šios temos straipsnių buvo parodyta, jog lobį savo ruožtu gali atstoti ir įkūnyti gyvuliai. Dabar parodysime, jog iš tvėrtų paleistos kaimenės savaime atitinka iš nuverstos ar perskeltos uolos paleistus srautus. Juolab kad ir kaimenės gali būti paleistos „iš uolos“. Dėl to paranku pradėti kalbą nuo senovės indų „Rigvedos“, kurioje šiedu vaizdiniai nuolat gretinami ir tapatinami. Galiausiai parodoma, jog tų pačių mitinių vaizdinių apeiginė apraiška yra Europoje plačiai žinomas pavasarinio gyvulių išginimo paprotys, paprastai siejamas su Jurginėmis.*

*Reikšminiai žodžiai: pavasarinis gyvulių išginimas (Jurginės); Perkūno paleistos kaimenės ir paleisti lietis srautai; papročiai ir mitologija; baltų ir lyginamoji mitologija.*

■ Pagrindinis, centrinis senovės indų „Rigvedos“ mitas, nuolat prisimenamas ir įvairiais atžvilgiais kartojamas, turi dvi šakas: viena vertus, žaibas-vaidis Indra nudobia upes užtvėnkusį slibiną, anginą Vritą; antra vertus, jis sutriuškina Vritros antrininką demoną Valą, uoloje uždariusį galvijų kaimenes, sudaužo uolą ir paleidžia gyvulius laisvėn, arba kaimenes uolon buvo uždarę demonai Paniai, o Vala (tiksliau, vala) tuomet – pati ta uola. Pasitaiko ir visokių mišrių variantų.

Pasak žymios rusų vedologės, nuodugniausio „Rigvedos“ vertimo į Europos kalbas autorės Tatjanos Jelizarenkovos, „pagrindinis, dažniausias Valos mito variantas yra tas, jog karves, šykščių turtuolių demonų Panių paslėptas uoloje, vardu Vala (*valá* ‘slėptuvė’), surado Indra, kuris savo vadžra [= vėzdu] pramušė uolą ir išlaisvino karves (o drauge su jomis – šviesą, aušrą, maisto šaltinius, turtą ir kt.). Pagal kitą versiją, tai buvo Indra su būriu pusdievių dainių Angirasų; pagal trečią, vieni patys Angirasai be Indros, kurie savo galingu dainavimu praskėlė uolą; pagaliau pagal ketvirtą versiją, uolą praskėlė maldų dievas Brihaspatis, lydimas Angirasų“<sup>1</sup>.

Kitaip tariant: „Demonai Paniai (*paní-*, pažodžiui ‘šykštuolis’) Valos uoloje paslėpė melžiamas karves. Indra su sąjungininkais – maldų dievu Brihaspačiu, būriu dieviškųjų dainių Angirasų ir ugnies dievu Agniu – leidosi ieškoti karvių. Suradęs jas Indra praskėlė uolą ir išleido karves (pagal

kitus Valos mito variantus uolą riksmu perskėlė Brihaspatis arba dainomis Angirasai). Melžiamas karves kai kurie komentatoriai supranta kaip gaušius aukų liejimus.“<sup>2</sup>

„Pagrindinis RV mitas, be galo kartojamas iš himno į himną, apie tai, kad Indra užmušė anginą Vritą (*vṛtrá* neutr. ‘kliūtis, užtvara’, masc. ‘priešas’ ir angino tikrinis vardas), išsidrėbusį ant kalno ir užtvėnkusį upių tėkmę, ir taip paleido laisvai tekėti upes, kurioms praraušė vagas, nuosekliai, epizodas po epizodo, yra pasakojamas tik vieną vienintelį kartą visame milžiniškame rinkinyje – himne I.32 (nors ir čia kai kur esama atskirų pasakojimo logikos pažeidimų). Visais kitais atvejais mitą mena štamai.

Tyrinėtojai ne kartą yra pažymėję, kad Valos mitas savotiškai dubliuoja mitą apie užmuštą Vritą. Be to, žodžiai *valá* ir *vṛtrá* yra sudaryti iš vienos veiksmazodžio šaknies *var-* ‘apimti’, ‘užtvėrti’, ‘dengti’ (*r / l* variavimas vedų kalboje pasitaiko nesyk). Matyt, būta kažkokio provaizdžio: dievas pramuša (arba praraušia) užtvaramą, kliudžiusią normaliai funkcionuoti kosmoso elementams ir būtinoms arijui gėrybėms – upių tekėjimui, aušroms, karvėms ir kt. Tasai provaizdis tekste realizuotas dviem variantais: mitu apie užmuštą Vritą ir Valos mitu, o mitinės veiklos subjektas, dievas arba kultūrinis herojus, abiejuose mituose paprastai yra Indra, Valos mite – dar ir izofunkciški jam kiti mitiniai personažai“; be to, „kai tik minimi išlaisvinti

1 Ригведа 1989: 494–495.

2 Ригведа 1989: 547.

vandenys, turimas omeny mitas apie užmuštą Vritrą, kai tik uolą praskėlęs Angirasų dainavimas ar Brihaspačio riksmas, – Valos mitas“<sup>3</sup>.

## UPĖS – KARVĖS

Kita dingstimi mūsų jau kalbėta su daugybe pavyzdžių apie tai, kad upės, vandenys *bėga, teka* kaip gyvi padarai, gyvūnai, žmonės, atskiru atveju – būtent gyvuliai<sup>4</sup>. Dabar peržvelkime atitinkamus „Rigvedos“ pavyzdžius:

I.32.2: *áhann áhim párvate śísriyāñám... / vāśrā iva dhenávaḥ syándamānā āñjaḥ samudrám áva jagmur ápaḥ* „Nudobė angį kalne (uoloje) susirangiusi... / Kaip mūkiančios karvės pasileidusios antai vandenynan bėga upės“.

I.32.11 į Indra: *dāsápatnīr áhigopā atīṣṭhan níruddhā ápaḥ pañineva gávaḥ* „[Lyg demono] Damos žmonos, angino ganomos, stovėjo užtvertos upės, lyg Panių (arba šykštuolių) – karvės“.

I.32.12: *devá ékaḥ / ájaya gá ájayaḥ śūra sómam ávāsṛjaḥ sártave saptá síndhūn* „vienasis dieve, / laimėjai karves, laimėjai, galingasis, somą, paleidai septynias upes“.

I.51.3–4: *tvám gotrám ángirobhyo ’vṛṇor... tvám apám apidhānāvṛṇor* „Tu karvidę Angiram atvėrei... Tu upių užtvaras atvėrei“.

I.61.10 Indra: *gá ná vrāñā avánīr amuñcad* „Lyg karves užtvertas upes išlaisvino“.

I.166.6: *ṛṇāti paśvāḥ súdhiteva barhāñā* „paleido bėgt [upes] lyg galvijus gerai iškeltas rimbas“.

II.24.14: *yó gá udájat sá divé ví cābhajan mahíva rītīḥ śavasāsarāt pṛthak* „tas, kuris karves išginė ir danguje išskirstė, – tarsi didi tėkmė galingai pasiliejo [jos] kas sau“.

VII.90.4: *gávyaṁ cid ūrvám usíjo ví vavrus téśām ánu pradívaḥ sasrur ápaḥ* „keltuvą plačią Uždžiai atvėrė, nuo amžių jų srūva upės“.

VIII.15.6 į Indra: *vṛṣapatnīr apó jayā divé-dive* „veršio pačias – upes laimėk diena iš dienos!“

IX.108.6 apie Somą: *yá usriyā ápyā antár ásmāno nīr gá ákṛntad ójasā* „Kuris aušrąsias upines vidur akmens [buvusias] karves išvarei per jėgą“.

3 Rigveda 1989: 495, 516; plg. Елизаренкова 1999: 171, 172–173.

4 Razauskas 2023a.

5 Vedų *ahi(s)*, lietuviškojo *angis* atitikmuo, yra vyriškosios giminės žodis. Vyriškosios giminės gali būti ir lietuvių *-is* kamieno III linksniuotės daiktavardžiai, neretai keičiantys giminę, kaip *debesis* (Vydūno raštuose mot. g.), *žvėris* (senuo-siuose lietuvių raštuose mot. g.) ir kt. Tad verčiant „Rigvedą“ pasirodė paranku išsaugoti šių žodžių giminystę, pakeičiant lietuviškojo giminę. Apie gyvatės, angies, angino, slibino pavadinimus autorius yra parašęs atskirą straipsnį „Angis-slibinas, užtvenkęs tėkmę“, jau metai laiko įstrigusį spaudoje.

Pažyminio „upinės“ menamą karvių ir upių tapatybę čia pažymi ir T. Jelizarenkova<sup>6</sup>. Taip pat Vladimiras Toporovas: „Vienas ir tas pats dvilypis veiksmas (užtverti – atverti, sulaikyti – paleisti), taikomas dviem objektams (vandenims ir galvijams), leidžia kelti klausimą ir apie šių objektų tarpusavio sąsają. Ir iš tikrųjų: tiek vandenų, tiek bandos judėjimas daugeliu detalių tampa pagrindu žaidimui poetiniais vaizdiniais – tiek vandenys, tiek bandos bėga, teka, mauroja, teikia gyvastį, siejasi su vaisingumo galiomis ir pan.; vandens *vilnis* (волна) ir gyvulio *vilna* (волна) koduojami vienu ir tuo pačiu žodžiu (sl. *\*vľlna / \*vľlna*), giminišku *\*Vel-* personažo vardui.“<sup>7</sup> Taigi: „Vala = Vritra, o galvijai = vanduo“<sup>8</sup>.

Dėl to pažymėtinas lietuvių kalbos žodžio *užtvara* (*užtvara*) atitinkamų reikšmių sambūvis: ‘užtverta vieta, aptvaras, gardas’ (*Į užtvarą kai suvarė karves, tai pieno sumažo* Stakiai, Jurbarko r.) ir, antra vertus, ‘užtvanka’ (*Už kelių naktų padarė bebrai užtvarą* Dubičiai, Varėnos r.)<sup>9</sup>.

Savo ruožtu veiksmažodis *pa-skýsti* reiškia ne tik ‘pasidaryti skystam, patižti’, bet ir ‘išsivaikščioti, išsisklaidyti’, pavyzdžiui: *Galvijai paskydo po ganyklą* (Dabartinės lie. k. žodynas); *Avys paskydo, t. y. išsiklaidė į šalis* (A. Juškos žodynas)<sup>10</sup>.

Ir veiksmažodis *leisti*, be ištisos aibės tekėjimą, liejimąsi žyminčių reikšmių, mūsų jau aptartų<sup>11</sup>, kartu reiškia ‘ginti (gyvulius) ganytis’: *Ankstybas dar pavasaris buvo, bet pašaro žmonėms pritrūko, ir dėl to arklius jau leisti pradėjo* (Lazdynų Pelėda); *Jau buvo šviesu šviesu, kaip leidom laukan arklius* (Rodūnia, Gudija); *Ka pirmą dieną leidė į bandą, liubėjo smilkyt a su švęstom žolėm* (Vegeriai, Akmenės r.); *Leiskie, leiskie jautelius žalian dobilėlin* (iš liaudies dainos) ir pan.; atitinkamai *láidyti*, be ‘tekinti, bėginti’, turi reikšmę ‘ginti bandą, gyvulius į lauką ganyti’, *pa-láidyti* – ‘uždarytus ar pririštus gyvulius paleisti’<sup>12</sup> ir t. t.

Apskritai *uola* mena dvejopą *sutvėrimą*: ir *su-tvertą*, sustabdytą, į akmenį sustingdytą tėkmę, ir *sutvertą*, akmens aptvaru aptvertą kaimenę. Abi prasmės tiksliai atitinka tėkmės-kaimenės dvi-prasmybę.

6 Rigveda 1999: 408.

7 Toporov 1998: 85–86.

8 Иванов, Топоров 1974: 44.

9 LKŽ XVII: 716.

10 LKŽ XII: 953–954.

11 Razauskas 2022: 13–15.

12 LKŽ VII: 246 ir 19, 22.

## PALEISTOS KAIMENĖS

Taigi, uolą su karvėmis galima suprasti ir kitaip – kaip tam tikrą (akmenų) aptvarą ar pylimą, volą, supantį karves, savotišką karvidę.

Įsistebėkime į atitinkamas „Rigvedos“ eilutes:

I.7.3 Indra *vi góbhir ádrim airayat* „karvingą uolą suskaldė“.

I.10.7 kreipiantis į Indra: *gávām ápa vrajám vṛdhi kṛṇuṣvá rādho adriṣaḥ* „karvių gardą prakirsk, padaryk gėra, uolingasai“.

I.51.3: *tvám gotrám áṅgīrobhṛyo ’vṛṇor* „Tu karvidę Angirams atvėrei“.

I.52.5: *bhinád valásya paridhī(n)r* „sudaužė Valos aptvarus“.

II.12.3: *yó hatvāhim áriṇāt saptá síndhūn yó gá udájad apadhá valásya / yó ásmanor antár agnīm jajāna samvṛk samátsu sá janāsa índraḥ* „Kas, nudobęs angį, paleido lietus septynias upes, kas karves išginė, nuslėptas Valos, / kas tarp akmenų ugnį pagimdė, [kas] užgrobta kovoj, – tas, žmonės, Indra“.

II.14.3: *yó gá udájad ápa hí valám váḥ* „kuris karves išginė, juk ir valą atlapojo“. Čia vala, kaip jau sakyta, veikiausiai nevertas didžiosios raidės, nes yra daiktas – uola ar volas, o ne asmuo.

II.17.1: *viśvā yád gotrá sáhasā párvīṛtā máde sómasya dṛmhitány airayat* „kuomet visas karvides jėga, tvirtai užvertas, girtas nuo somos, tvirtoves išjudino“, t. y. „kuomet visas karvides, tvirtai užvertas, [taip pat] tvirtoves jėga išjudino, girtas nuo somos“.

II.23.18 į Brihaspatį (pavadintą Angiru): *táva śriyē vy ájihīta párvato gávām gotrám udásṛjo yád aṅgirah* „Tavo šlovei prasivėrė uola (akmens kalnas), karvių karvidę kai paleidai, Angirai“.

II.24.3–4 į Brahmanaspatį: *tád devánām devátamāya kártoam ásrathnan dṛḷhāvradanta vīlītá / úd gá ājad ábhihad bráhmanā valám ágūhat támo vy ácakṣayat svāḥ* „Tatai dieviausiam iš dievų nuveikus – atsileido, kas tvirta, suminkštėjo, kas kieta. / [jis] karves išginė, malda valą (uolą, volą) perskėlė, paslėpė tamsą, padarė regimą saulės šviesą.“

III.30.10: *alātṛṇó valá indra vrajó góḥ purá hāntor bháyamāno vy āra* „Neduodantysis Vala, – Indra, – [šis] karvių gardas, [dar] prieš [tau] smogiant, iš baimės atsivėrė“.

III.30.21: *á no gotrá dardṛhi gopate gáh sám asmábhyam sanáyo yantu vājāḥ* „Mums karvides pralaužk, karvėpati, – karvių! Pas mus gėrybės lai sueina, laimikiai“.

III.43.7 į Indra: *ápa gotrá vavártha* „karvides atvėrei“.

IV.1.15: *té gavyatá mánasā dṛdhrám ubdhám gá yemánám pári śántam ádrim / dṛḷhám náro vácasā dáivyena vrajám gómantam usíjo ví vavruḥ* „Su karvėmis minty tvirtąją uždarytą, karves prarijusią, sulaikiusią (?) uolą, / tvirtąjį gardą su karvėmis vyrai Ušidžiai dievišku žodžiu atvėrė“.

IV.16.6 Indra: *ásmānam cid yé bibhidúr vácobhir vrajám gómantam usíjo ví vavruḥ* „kurie net akmenį sudaužė žodžiais, – gardą su karvėmis Ušidžiai atvėrė“.

IV.20.8 į Indra: *vrajám apavartási gónām* „gardą atveri karvių“.

V.29.12: *gávayam cid ūrvám apidhānavantam tám cin nárah śásamānā ápa vran* „kaimenę plačią, nors aptvertą, ją vyrai pasidarbavę vis dėlto atvėrė“.

V.45.3: *ví párvato jīhīta sādḥata dyaúr* „uola (akmens kalnas) atsidarė, pasiekė tikslą dangus (arba Dievas)“.

VI.17.5–6 į Indra: *mahám ádrim pári gá indra śántam nutthá ácyutam sádasas pári svát // ... / aūrṇor dúra usrīyābhyo ví dṛḷhód ūrvád gá asṛjo áṅgirasvān* „Didžią uolą aplink karves, Indra, išvertei, nejudamąją, iš jos vietos. // ... / atvėrei vartus aušrosioms (= karvėms), iš tvirtumos plačios karves paleidai, Angirasų talkinamas“.

VIII.3.19: *nír indra bṛhatībhyo vṛtrám dhānubhyo asphuraḥ / nír árbudasya mṛgayasya māyīno níḥ párvatasya gá ājaḥ* „Indra, nuo aukštų Vritrą krantų nuvertei, / iš Arbudos, iš kerėtojo Mirgajos kalno karves išginei“.

VIII.14.7–8: *vy àntárikṣam atiran máde sómasya rocaná / índro yád ábhīnad valám // úd gá ājad áṅgīrobhya āviś kṛṇvān gūhā satīḥ / arvāncam nunude valám* „Padangę išplėtė, nuo somos girtas, šviesybes / Indra, kai perskėlė valą“, sklandžiau: „Padangę, šviesybes išplėtė nuo somos girtas Indra, kai perskėlė valą. // Lauk karves išginė pas Angirasus, regimą padarė slėpinį, / atvėrė mums valą“.

VIII.32.5 į Indra: *sá gór ásvasya ví vrajám mandānāḥ somyēbhyaḥ / púram ná śūra darṣasi* „Su karvėmis, ašviais gardą, girtas nuo somos, / lyg pilį, galiūne, sutriuškink“.

VIII.45.30 apie Indra: *yāḥ kṛntád id ví yonyám trisókāya girim pṛthúm / góbhyo gātúm níretave* „Kas perrėžė antai iščių kalną platų Trišokai (Trišokos labui), / karvėms gatvė išeit kad būtų?“

VIII.66.3: *sá ūrvāsya rejayaty ápāvṛtim índro gāvayasya vṛtrahá* „tas plačios drebiną užtvarą Indra kaimenės, Vritradobys“, t. y. „plačios kaimenės užtvarą tas Indra drebiną, Vritradobys“.

IX.86.23: *sóma gotrám ángirobhyo 'vṛṇor ápa* „Soma, karvidę Angiramams atvėrei“.

IX.108.6 apie Somą: *yá usrívā ápyā antár ásmāno nír gā ákṛntad ójasā* „Kuris aušrasias upines vidur akmens [buvusias] karves išvarei per jėgą“.

X.68.11: *bṛhaspátir bhinád ádriṁ vidád gāḥ* „Brihaspatis perskėlė uolą, rado karves“.

X.89.7: *bibhēda girím návam ín ná kumbhám á gā índro akṛṇta svayúgbhiḥ* „perskėlė kalną kaip naują puodynę, karves Indra išvarė su sąjungininkais“.

X.139.6 Saulė (*sūrya*) *ápāvṛṇod dúro ásmavrajānām* „atvėrė vartus (duris) akmens gardų“.

Pažymėtina, kad šitokia *uolos* (ar *olos uoloje*) – kaip akmens gardo, akmenų aptvaro – vediškoji samprata nėra jokia išimtis. Palyginkime lo. *ca-vum* ‘įdubimas, duobė, urvas, ola’ ir tos pačios šaknies *cavea* ‘tvartas, gardas, aptvaras’<sup>13</sup>.

Kad tai ne keistenybė ir Lietuvoje, mums atskleidžia, pavyzdžiui, Juozas Šliavas, pasakodamas apie Žeimelio apylinkes (Pakruojo r.): „Tvartai, šiose apylinkėse vadinami kūtėmis, XIX a. būdavo statomi iš akmens arba medžio. Akmeniniai tvartai statomi dvaruose, o mediniai – kaimuose.“<sup>14</sup> Negana to, pasak Angelės Vyšniauskaitės, nuo seno „kai kur Žemaitijoje pasitaikydavo ir iš lauko akmenų sukrautų tvorų, vadintų *uolomis*“<sup>15</sup>. Taigi ir Lietuvoje *uola* gali būti suprantama kaip akmenų tvora, akmeninis aptvaras. Čia taip pat prisimintinas drauge su *uola* aptartas<sup>16</sup> *vōlas* ‘pylimas, sankasa’ bei ‘akmeninė tvora’: *Akmeniniai vōlai buvo aplink kapus* (Raudėnai, Šiaulių r.)<sup>17</sup>. Taigi *uola* ir *volas* šia prasme yra tas pats. Kitaip tariant, šia prasme *uola* – tai *volas* ir, pridurkime, vedų *vala* (nesuasmenintas *Vala*).

Pažymėtina čia ir etimologinė sąsaja tarp akmenį žyminčio germanų prokalbės žodžio \**stainaz* (go. *stains*, vok. *Stein*, ang. *stone* bei kt.), taip pat gr. *στία*, *στῖον* ‘akmenėlis’ ir, antra vertus, sieną žyminčio slavų prokalbės žodžio \**stěna* (le. *ściana*, ru. *стенá* ir kt., čia ir sen. ru. *стѣна* ‘siena’ bei ‘užtvara, aptvaras’, taip pat serbų-kroatų *стѣна-stijěna* ‘uola, didelis akmuo’)<sup>18</sup>.

13 LoLKŽ: 137–138.

14 Šliavas 1985: 49.

15 Vyšniauskaitė 1999: 36.

16 Razauskas 2023c: 17–18.

17 LKŽ XIX: 927.

18 BkEDG: 1405; Boryś 2005: 612; Buck 1949: 51, Nr. 1.44.4; 473, Nr. 7.27.6; FrGEW II: 797; Klein 2003, 719; Kluge 1999: 791–792; KrEDPG: 472; OEE: 464; Pfei-

## DIEVO NUSAVINTI IŠ VELNIO GYVULIAI

Norbertas Vėlius vedų mitą apie Indros iš Valos atimtus, iš jo uolos išgintus galvijus palygino su lietuvių (ir kai kurių aplinkinių tautų) sakmes, kuriose Dievas galvijus atima ar perima iš velnio (LPK 3083), taip pat su kai kuriais antikiniaiis karvių pagrobimo mitais. Pradžioje – pati sakmė:

*Ponas Dievas tvėrė tvartus, o velnias visokius gyvulius lipdė: juodus, negražius, stabalankius, neperskeltom nagom. Prisilipdęs, prisigniaužtavęs, visą balą prisistatęs ir juokėsis iš pono Dievo: „Ką gi tu, Dieve, varysi į tuos savo tvartus, kad nė kokių gyvulių neturi?“ Daugiau velnias, toj baloj betupėdamas, ir užsnūdęs. Ponas Dievas tuo tarpu sukūręs muses ir užleidęs ant tų jo gyvulių. Tie visi ko greičiaus į tuos pono Dievo tvartus ir subėgė. Atsimainę – palikę gražūs, margi, su perskeltom nagom. Velnias nubudęs žiūrįs – nebėr nė vieno jo gyvulio. Einąs pas poną Dievą žiovaudamas, sakąs: „Bene atbėgo, pone Dieve, pas tamstą čion mano gyvulėliai?“ Ponas Dievas sakąs: „Eik žiūrėk į mano tvartus, jei rasi, varykis.“ Velnias įėjęs žiūrįs, kad ir yra, bet ne jo – visi gražūs, margi, su perskeltom nagom, ir išėjęs sau nebeprisipažinęs, ir nebeėmęs.<sup>19</sup>*

Dar vienas pavyzdys:

*Dievui sutvėrus žmogų, velnias labai užpyko ant Dievo ir keršydamas sutvėrė galvijus: karvę, avį, kiaulę, ožką ir kt. Galvijų nagas padarė panašias į savo – neskeltas. Vieną kartą anksti rytą Dievas išėjo pasivaikščioti, apsidairyti javų ir pamatė visus velnio galvijus javuose. Užpyko Dievas ant velnio, parvarė galvijus tvartan ir perskėlė visiems nagas. Ateina velnias pas Dievą ir klausia: „Ar nėra uždarytų tvarte galvijų?“ „Yra, – atsakė Dievas, – bet ne tavo, nes tavo galvijų nagos neskeltos, o čia uždarytųjų galvijų nagos skeltos.“ Velnias nuėjo kartu su Dievu tvartan ir, pamatęs, kad galvijai nepanašūs į jo sutvertuosius, nes visų buvo nagos skeltos, neprisipažino. Tokiu būdu Dievas apgavo velnią, ir nuo to laiko velnio galvijai paliko Dievo nuosavybėje.<sup>20</sup>*

Panašiai atitinkamose latvių sakmėse, apibendrintose Pėterio Šmito: „Karvių seniau turėjęs

fer 2004: 1353–1354; PkIEW: 1010–1011; ФcЭCPЯ III: 754; ЧpИЭC II: 201.

19 VIKAZ: 40, Nr. 51; SIŠLSA: 120, Nr. 185; plg. BsLP I: 29, Nr. I.8; Elisonas 1935: 13, Nr. 14; 90, Nr. 208.

20 Balys 2002: 302, Nr. 137; daugiau žr. 301–302, Nr. 134–136; Balys 1938: 278–279, Nr. 589; Elisonas 1935: 89–90, Nr. 207.

tik Velnias, bet jos visos buvusios juodos, neskeltom nagom ir baužos, panašios į arklius. Dievas pasistatęs tvartus, o Velnio karves užleidęs musėmis bei gyliais. Taip Velnio karvės suzyliojusios į Dievo tvartus. Dievas joms perskėlęs nagas, už ragus galvosna įvaręs vagius ir nudažęs įvairomis spalvomis. Ir Velnias nebegalėjęs įrodyti, kad tai jo karvės.“<sup>21</sup>

N. Vėlius daro išvadą: „Motyvas, kad skeltanagius (karves) Dievas atsiima iš chtoniškos būtybės, populiarus senųjų indoeuropiečių mitologijoje, ir jį galima laikyti bendru visiems indoeuropiečiams. Indų mitologijoje griausmo dievas Indra sudaužo uolą, užmuša demoną Valą (*Valá*) ir paleidžia demonų *paní* uždarytas karves. [...] Iš mažylis Hermio karves atsiima graikų saulės dievas Apolonas. Romėnų Herkulis atsiima karves iš milžino Kako. Ir indų *paní*, *Valá*, ir graikų Hermis, ir romėnų Kakas karves buvo laikinai pavogę, o lietuvių velnias karves bei kitus gyvulius esą buvo pats sukūręs, ir jie jam priklausė. Šitoks traktavimas turėtų būti senesnis.“<sup>22</sup>

Tarp galimų motyvo atmainų bei interpretacijų – ir dangaus šviesulių tarpusavio santykiai, kaip latvių mįslėje: *Pilna pļava baltu aitiņu, skaits gans, vėl skaistāks zaglis, kā nāk – tā visas nozog* „Pilna pieva baltų avelių, gražus piemuo, dar gražesnis vagis, kai ateina – visas pavagia“ = *debess, zvaigznes, mēness un saule* „dangus, žvaigždės, mėnuo ir saulė“<sup>23</sup>. Čia Saulė palygintina su Apolonu.

Vis dėlto vedų Indra Valos *sutvertus* gyvulius išlaisvina, išgena iš *aptvaro*, iš *tvarto*, taigi iš-*tveria*, todėl mena iš-*tvėrimą*, o lietuvių sakmių Dievas atimtus iš velnio gyvulius parsiveda į *tvartą*, uždaro *tvarte*, taigi *su-tveria*, todėl mena *su-tvėrimą*. Tad šio mito palyginimas su sakmėmis apie Dievo iš velnio nusavintus gyvulius ir atitinkamais motyvais kitose tradicijose neatsižvelgia į esminį jų skirtumą – tiesiog priešingą santykį tarp *sutvėrimo* ir *ištėrimo*.

21 Šmitas 2004: 167; pavyzdžių žr. ŠmLPT XIII: 127–143, Nr. II.4.1–27.

22 Vėlius 1987: 83, cituojant ištaisytos kelios smulkmenos; žr. Вельюс 1981: 261–263. Apie Apolono karves, buvusias Hermio pagrobtas ir iš jo galiausiai susigrąžintas, žr. Homerinius himnus IV.68–507 (HH: 49–64; taip pat Грейвс 1999: 76–79, sk. 17; VIAMŽ: 145 ir daug kur kitur); apie Heraklio užmuštą Kaką ir susigrąžintus jo buvusius pagrobtus galvijus žr. Vergilijaus „Eneidą“ VIII.190–272 (Vergilijus 1967: 187–189); paminėtini dar Heraklio iš Geriono pagrobti galvijai, žr. Hesiodo „Teogonija“, eil. 287–294 (Hesiodas 2002: 26–27); pastaruosius du atvejus su lyginamosiomis analogijomis žr. Watkins 1995: 465–468; West 2007: 260–261 ir kt.

23 AnLTM: 107, Nr. 846.b, plg. a.

## PAVASARINIS GYVULIŲ IŠGINIMAS

Tikrą sprendimą, regis, nurodo XIX a. vokiečių vedologo Alfredo Hillebranto mintis, esą „vedų poetai su jų mitu apie karvidę, kurioje Vala laikė užtvėręs karves, pasitelkė įvaizdį, atsiradusį kažkurioje šiaurės šalyje arba toje, kurios klimatas vertė jos gyventojus sutverti savo kaimenes tvirtuose tvartuose, kaip kad darė skitai, apie kuriuos Vergilijus rašė (*Georgica* III.352): *illic clausa tenent stabulis armenta* ‘laiko tvartuose ten bandas uždarytas’. Ši [pirminė] prasmė vėliau Indijoje tapo užmiršta“<sup>24</sup>.

Panašiai XIX a. mąstė rusų mitologas Aleksandras Afanasjevas: „Sugretindama savo žemiškuosius rūpesčius su kūrybiniu griausmininko žygdarbiu gyvulių augintojų liaudis pirmąjį pavasarinį kaimo bandos išginimą suvokė esant religinę veiksmą, apsupo jį tokiomis pat apeigomis, kurių (jos nuomone) anuomet buvo laikomasi danguje, ir pačią šių apeigų atlikimo dieną pašventė aukščiausiajam perkūnijų viešpačiui. [...] Rusijoje bandos pirmąsyk išgenamos ant Jurginių rasos, t. y. balandžio 23-ią auštant, dieną, kai švenčiamas Jegorijus Narsusis, į kurį tapo perkelti senieji vaizdiniai apie Peruną. Be to, karvėms sušeriama pašventinta verba, o tai simboliškai reiškia Perkūno rimbo ar rykštės smūgį.“<sup>25</sup>

Jurginių paprotį pirmąsyk pavasarį išginti iš tvartų gyvulius su mitiniu gyvulių išlaisvinimu siejo ir iškilęs XX a. rusų tyrinėtojai Viačeslavas Ivanovas su Vladimiru Toporovu<sup>26</sup>.

Paprotys balandžio 20-ąją pirmąsyk išginti gyvulius iš tvartų į ganyklas nuo viduramžių žinomas visoje Rytų Europoje ir Artimuosiuose Rytuose<sup>27</sup>. Jis plačiai paplitęs tarp slavų, taip pat rytų slavų, tarp jų Ukrainoje ir Gudijoje (čia paprastai po tvarto slenksčiu dar padedamas kiaušinis)<sup>28</sup>. *На Юр'я гаўядо выганяюць раненько на росу* „Per Jurgines galvijus išgena anksti ant rasos“; be to: *Як запасваюць говядо, яго абліваюць вадою, каб было спаснае, а пастуха крэпяць вадою, каб ён за статкам не спаў і не рабіў шкоды* „Pradedami ganiavą, galvijus aplieja vandeniu, kad prisiganytų, o piemenį vandeniu stiprina, kad jis prie bandos nemiegotų ir nepridarytų žalos“<sup>29</sup>.

24 Hillebrandt 1990: 114, žr. I: 28; „Georgikos“ lietuviškai pasitautos iš Vergilijus 1975: 321.

25 Афанасьев 1995: 243; žr. Преображенский 1853: 162; Архангельский 1854: 52; ДальПРН: 748.

26 Иванов, Топоров 1975: 61.

27 МНМ I: 274.

28 СД I: 497; V: 601; Левкиевская 2002: 50; ЧбнМИ III: 30–31; Шейн 1874: 123, 167, 168 ir daug kur kitur.

29 Сержпутоўскі 1998: 128, Nr. 1062 (plg. Nr. 1061–1065; 237, Nr. 2123) ir 77, Nr. 523.

Panašūs pirmojo gyvulių išginimo papročiai žinomi Latvijoje: „Gyvuliai pirmą kartą išleidžiami per Jurgines, nors ir į sniegą, trumpam“ (o piemeniui, pirmąkart išgenančiam gyvulius, įduodama kiaušinių)<sup>30</sup>. P. Šmito žodžiais: „Latviai per Jurgines pirmąsyk išgindavo gyvulius ganytis, o vakare išjodavo su arkliais naktigonėn“, be to: „Vakare prasidėdavo laistymas vandenių, vadinamosios *rumelēšanās*, kad ateinančiais metais lytų lietų.“<sup>31</sup>

Į šį papročių dėmenį irgi atkreipsime dėmesį, nes jis mena *paleistą lietis* tėkmę – prisiminkime: kaip Valos tvartus sutriuškinęs Indra paleidžia kaimenes, taip Vritros užtvankas sutriuškinęs jis paleidžia lietis upes.

Lietuvoje paprotį per Jurgines išginti gyvulius yra aprašę daugelis etnologų. Jonas Balys: „Šv. Jurgis laikomas gyvulių globėjas. Pavasarį prašo jo, kad atidarytų daržines, kad gyvuliai greičiau išeitų ant žolės.“<sup>32</sup> „Visoje Lietuvoje sakoma, kad banda pirmąkart išvaroma į ganyklą šv. Jurgio dieną, nes jis yra gyvulių globėjas. Vis tiek jei dar šalta ir žolės nėra, reikia išvaryti gyvulius laukan nors trumpam laikui pasiganyti, pabėgioti.“<sup>33</sup> „Nors kartais dar ir sniego esti, bet tą dieną būtinai išvaro gyvulius laukan, bent trumpam laikui pasilaigyti.“<sup>34</sup> „Dažniausiai banda pirmąkart į ganyklą išvaroma šv. Jurgio dieną (IV.23), nes šis šventasis visoje Lietuvoje yra laikomas gyvulių, ypač arklių, globėju (patronu). Nors kartais dar ir sniego esti, bet tą dieną būtinai išvaro gyvulius laukan, bent trumpam laikui pasilaigyti.“<sup>35</sup> „Banda pirmąkart į ganyklą išvaroma per Jurgines, nes šventas Jurgis visoje Lietuvoje laikomas gyvulių, ypač arklių globėju. Nors kartais dar ir sninga (*Šv. Jurgis ant šyvio atjoja*, – žmonės sako tokiu atveju), bet tą dieną nors trumpam išvaro gyvulius laukan.“<sup>36</sup>

Balys Buračas tarpukariu irgi yra pažymėjęs: „Pavasarij pirmą kartą bandą į ganyklą visi gindavo Jurginėse (balandžio 23 d.). Senovės papročiu iki Jurginių ešą buvę negalima išduoti gyvulių į ganyklą nei priimti ganyklon“; „Atėjus Jurginėms, nors žolės dar nėra, vis tiek visi bandą gindavo į ganyklą. Ir ne taip paprastai, bet būtinai su tam

30 ME II: 183.

31 Šmitas 2004: 138.

32 Balys 1993: 165, Nr. 40.

33 Balys 1993: 173–174, žr. Nr. 122; 175, Nr. 132; 176, Nr. 141 ir kt.; taip pat Balys 1948: 125, 143; LFCh: 46, Nr. 46; Marcinkevičienė 1998: 98 ir daug kur kitur.

34 Balys 1986: 574.

35 Balys 1986: 208, žr. ištisai 207–211.

36 Balys 2000: 130, žr. 148.

tikromis apeigomis“; „Rytų Lietuvoje, Zarasų, Utenos ir kitose apylinkėse, bandą į ganyklą gena taip: duoda piemeniui tvarto raktą ir du vištos kiaušinius, kuriuos jis suvynioja į savo kailinius, padeda po tvarto slenksčiu ir varo per juos gyvulius laukan“; „Švenčionių apylinkėse vartuose, pro kuriuos gyvulius varo, padeda vištos kiaušinių“; „Vakare parginusį bandą piemenį lieja vandenių“, kitaip tariant: „Vakare, pargenant bandą namo, šeiminkė lieja piemenį šaltu vandenių. Piemenį vandenių lieti reikia lauke, kol jis dar neperžengė gryčios slenksčio. Po apliejimo vandenių šeiminkė piemenį pavaišina sūriu su sviestu. Piemuo apliejamas, kad karvės būtų pieningos, kad ganykla geriau želtų ir vasara nebūtų lietinga. Piemens laistymo paprotys veik visoje Lietuvoje dar tebėra ir dabar.“<sup>37</sup>

Žeimelio apylinkėse, pasak J. Šliavo, per Jurgines: „Pirmą kartą išvarydavo karves. Kai piemu pargindavo namo, jį apliedavo vandenių“, taip pat: „Gyvulius šlakstydavo vandenių, norėdami apsaugoti nuo piktų akių.“<sup>38</sup> Ar tik vėl ne užuomina į kaimenės – tėkmės homologiją.

Pavasarinio išginimo paprotys pateko net į dainas, štai vienas iš populiarios pavasarinės liaudies dainos „Šalta žiema šalin eina“ variantų (užrašytas 1940 m. Paberžės apylinkėse, Vilniaus r.) prasideda:

*Šalta žiema šalin eina,  
Pavasarielis ateina.  
Saulė šviesi pasirodė,  
Žemelai šilumą duoda.  
Švintas Jurgis kai atėjo,  
Visi galvijus išvarė.<sup>39</sup>*

Dar vienas svarbus šio papročio dėmuo, primenantis, kad ir srautus paleidžia lietis, ir gyvulius iš aptvarų išgena ne kas kitas kaip griausmavaldis žaibasvaidis (vedose Indra, Lietuvoje Perkūnas): „Aukštaitijoje ir Žemaitijoje yra tikima, jog pavasarį, pirmą kartą perkūnui sugriaudus, Dievas sujudina visą žemę, todėl atgyja gamta, pradeda augti žolė, javai, medžiai ir visa gyvybė. Tuojau po pirmosios perkūnijos į ganyklą išvaromi gyvuliai.“<sup>40</sup>

„Po pirmos perkūnijos tuoj išvaro gyvulius ir sėja javus“; „Po pirmos perkūnijos reikia galvijus išginti į laukus“<sup>41</sup>.

37 Buračas 1993: 40–45, žr. 237, 238.

38 Šliavas 1985: 79, 84.

39 LLD XV: 559–560, Nr. 460.

40 Buračas 1996: 26.

41 Balys 1998: 79.

E. Sčesnulevičius apie atitinkamus papročius Valkininkų apylinkėse 1938 m. rašė, jog šiaip „gano nuo šv. Jurgio (balandžio 23 d.) iki šv. Mykolui (rugsėjo 29 d.)“; „Kaip tik avės (avys) iki sočiai gali priėsti, arba nors žolės ir maža, bet užgriaudžia, stotkus [bandas] *pragena* – išvaro ganytis. Prieš 50 metų, kol neužgriaus, stotkų *nepragydavac*“; „Atėjus paskirtai dienai, gaspadorius su gaspadine ir piemeniu *pragena* stotkus, tai yra, pirmą kartą išvaro ganyti. Pragenant, laikomasi šios tvarkos: nuo staklių stovo išneša laukan *velaną* (siūlams suvynioti) ir deda jį skersai vartų, kad gyvulys negalėtų praeiti pro vartus neperžengęs velano. Abiejuose velano galuose dedama po vieną žalią kiaušinį“<sup>42</sup>

Pranė Stukėnaitė-Decikienė (būsimoji Dundulienė) apie Vilniaus krašto atitinkamus papročius 1940 m. rašė: „Šiek tiek atšilus žemei, sodiečiai laukia pirmo perkūno trenksmo, kuris, pasak jų, turįs sujudinti žemę, kad pradėtų leisti žolę, augalus ir pan.“; „Valkinyko apylinkėj žmonės sako, kad pavasarį žemė yra nėsčia. Tad kol nesugriaudžia, nei vienas ūkininkas nekala į žemę kuolų ir netveria tvarų“; „Bematant prisiartina ir Jurginė, arba Jurgis, kuris paprastai būna 23 balandžio. Tą dieną ūkininkai dažniausiai gena pirmą kartą galvijus į lauką“; „Saulei šiek tiek pakilus, pradeda leisti iš tvartų galvijus. Visam sodžiuje viešpatauja kažkokia nepaprasta, džiaugsminga nuotaika“; „Vakare šeimininkės laukia pargenančio namo bandą piemenio, kurį apipila vandeniui iš melžtuvės, kad karvės būtų pieningos.“<sup>43</sup>

Perkūną (jo *grausmą, gaudimą, le. grom*) galiausiai mena ir *gaudulinė* žvakė (le. *gromnica*), gyvulių pirmojo išginimo proga bene seniausiai paminėta 1765 ir 1766 m.: *Gdy pierwszy raz bydło w pole pędzq, Gromnicę w koło obnoszajq* „Pirmą kartą išgindami gyvulius į lauką, ratu apneša gaudulinę“; *Gdy bydło pierwszy raz w pole pędzq: Zamek, Jayko, albo Gromnicę pod prog kładq* „Kai galvijus pirmą kartą gena į lauką: spyną, kiaušinį arba gaudulinę deda po slenksčiu“<sup>44</sup>.

Taigi kaip Indra, atvėręs Valos karvides, paleidžia laisvėn kaimenes, taip Perkūnas, atidaręs tvartus, pirmąsyk pavasarį išgena gyvulius.

O kadangi pavasaris – tai „metų rytas“ (ir atvirkščiai: rytas – tai „paros pavasaris“), visa tai mažesniu mastu tiktų ir kalbant apie kasdienį rytinį gyvulių išginimą.

## DAR VIENAS LAISVĖS ĮVAIZDIS

Šia proga pridurtina, kad lie. būdvardžio *laisvas, laisvas* pati pirmoji reikšmė didžiajame Lietuvių kalbos žodyne yra ‘neuždarytas, nepriřstas’, o *laisvė* atitinkamai apibrėžiama kaip ‘buvimas neuždarytam, galėjimas laisvai judėti’, be kita ko, ir kalbant apie gyvulius: *Telyčios laisvėj po vasarųjų vaikšto* (Rozalimas, Pakruojo r.); atitinkamai veiksmožodis *lēisti* kaip sakyta, turi reikšmę ‘ginti (gyvulius) ganytis’: *Ankstybas dar pavasaris buvo, bet pašaro žmonėms pritrūko, ir dėl to arklius jau leisti pradėjo* (Lazdynų Pelėda); *Jau buvo šviesų šviesu, kaip leidom laukan arklius* (Rodūnia, Gudija); *Leiskie, leiskie jautelius žalian dobilėlin* (iš liaudies dainos) ir t. t.; taip pat su priešdėliais *iš-lēisti, pa-lēisti* reiškia ‘suteikti laisvę (uždarytam, paimitam į nelaisvę, priřstam...)’ ir būtent ‘išginti, išvesti į ganyklą (gyvulius)’: *Kai tik paleidžia iš gardo [viřtas], tai ir į mano lauką* (Jurbarkas); *Paleido arklius iš tvarto ant dobilų* (Joniškis) ir t. t.<sup>45</sup>

Taigi tvartų atidarymas (ar sugriovimas) ir gyvulių išleidimas, išginimas plačiausia prasme – dar vienas būdingas *laisvės* įvaizdis, ne mažiau tradicinis bei archajiřkas nei paleista *lietis* tėkmė, sugriovus užtvankas.

Todėl nestebina, jog greta tokių minėtų<sup>46</sup> frazeologizmų kaip *užkietinti širdį (į akmenį, uolą)* esmiřkai tą pačią prasmę turi frazeologizmai *širdį uždaryti, užverti* ‘pasidaryti nejautriam’ ir ‘būti negailestingam, neatjausti’ (taip pat *širdyje užsidaryti*, kaip Jurgio Pabrėžos pavyzdyje: *Užsidarė širdyje savo*) ir, priešingai, greta *suminkštinti širdį* tą pačią prasmę turi *širdį atidaryti, atverti* ‘būti atviram, nuoširdžiai išsipasakoti’ ar ‘pasidaryti jautriam, paveikiam’, pavyzdžiui: *Atverk kietą širdį, jeng Kristus per žodį nu ing tave ineis, tavo širdyje gyvens* (Mažvydas); taip pat *širdis atsivėrė* ‘pasidarė atviras’ ir pan.<sup>47</sup>

## NELIETUVIŠKA ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Afanasjevas, Aleksandras = Александр Николаевич Афанасьев  
Hilebrantas, Alfredas = Alfred Hillebrandt

Ivanovas, Viačeslavas = Вячеслав Всеволодович Иванов,  
Vjačeslav V. Ivanov, ang. Vyacheslav V. Ivanov

Jelizarenkova, Tatjana = Татьяна Яковлевна Елизаренкова  
Šmitas, Pėteris = Pėteris Šmits

Toporovas, Vladimiras = Владимир Николаевич Топоров  
Vergilijus, Publijus Maronas = Publius Vergilius Maro

42 Sčesnulevičius 1938: 230–231; išretinta E. S.

43 Stukėnaitė-Decikienė 1940: 299–300.

44 BRMŠR: 419, 422, Nr. 5; 427, 430, Nr. 5; vertimas V. Ališausko.

45 LKŽ VII: 67, 69, 246, 265, 274.

46 Razauskas 2023b: 58–60.

47 LKŽ II: 292, 298; XIV: 871, 876, 896; XVIII: 888; FŽ: 681, 682, 702, 704 ir kt.

## LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- AnLTM = *Latviešu tautas mīklas: Izlase*. Sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1954.
- Balys 1938 = Vilniaus krašto lietuvių tautosaka. Spaudai parengė Dr. J. Balys. *Tautosakos darbai*, IV. Kaunas, 1938.
- Balys 1948 = Jonas Balys. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, II. Tübingen: Patria, 1948.
- Balys 1986 = Jonas Balys. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1986.
- Balys 1993 = Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės: Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius: Mintis, 1993.
- Balys 1998 = Jonas Balys. *Raštai*, I. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- Balys 2000 = Jonas Balys. *Raštai*, II. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
- Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*, III. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- BkEDG = *Etymological Dictionary of Greek*, by Robert Beekes with the assistance of Lucian van Beek, I–II. Leiden–Boston: Brill, 2010 (puslapių numeravimas ištisinis).
- Boryś 2005 = Wiesław Boryś. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo literackie, 2005.
- BRMŠR = *Baltų religijos ir mitologijos relikvai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.): Šaltinių rinkinys*. Sudarė ir parengė Vytautas Ališauskas. Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2016.
- BsLP I = *Lietuviškos pasakos*, I. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 2001.
- Buck 1949 = Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949.
- Buračas 1993 = Balys Buračas. *Lietuvos kaimo papročiai*. Parengė Albinas Degutis, Vidmantas Jankauskas, Vacys Milius. Vilnius: Mintis, 1993.
- Buračas 1996 = Balys Buračas. *Pasakojimai ir padavimai*. Sudarė Albinas Degutis, Vidmantas Jankauskas. Vilnius: Mintis, 1996.
- Elisonas 1935 = Jurgis Elisonas. Dievas Senelis: Pasakos apie negyvosios gamtos kūnų, augalų ir gyvulių atsiradimą ir taip pat apie Dievą Senelį, kuris kitą kartą po žemę vaikščiojo ir žmones gyvenimo mokė. *Mūsų tautosaka*, IX. Red. prof. V. Krėvė-Mickevičius. Kaunas, 1935.
- FrGEW II = Hjalmar Frisk. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1970.
- Hesiodas 2002 = Hesiodas. *Teogonija*. Iš senosios graikų kalbos vertė Audronė Kudulytė-Kairienė. Vilnius: Aidai, 2002.
- HH = *Homeriniai himnai*. Iš senosios graikų k. vertė Audronė Kudulytė-Kairienė. Vilnius: Aidai, 2016.
- Hillebrandt 1990 = Alfred Hillebrandt. *Vedic Mythology*. Translated from the original German by Sreeramula Rajeswara Sarma. Delhi: Motilal Banarsidass, 1990 (1891).
- Klein 2003 = Ernest Klein. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- Kluge 1999 = Friedrich Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 23., erweiterte Auflage bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin–New York, 1999.
- KrEDPG = Guus Kroonen. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden–Boston: Brill, 2013.
- LFCh = *Lietuvių folkloro chrestomatija*. Parengė Bronislava Kerbelytė, Bronė Stundžienė. Vilnius: Regnum fondas, 1996.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1956–2002.
- LLD XV = *Lietuvių liaudies dainynas*, XV: *Dainos apie gamtą*. Parengė Giedrius Dringelis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
- LoLKŽ = Kazimieras Kuzavinis. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- LPK = Jonas Balys. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas. Jonas Balys. *Raštai*, III. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002. Nurodomas motyvo numeris.
- Marcinkevičienė 1998 = Nijolė Marcinkevičienė. *Pavarėnis*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1998.
- ME II = *Mitologijos enciklopedija*, II. Vilnius: Vaga, 1999.
- OEE = *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*. Edited by T. F. Hoad. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Pfeifer 2004 = *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. Erarbeitet unter der Leitung von Wolfgang Pfeifer. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004.
- PkIEW = Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern–München: Francke Verlag, 1959.
- Razauskas 2022 = Dainius Razauskas. Laisvės atžvilgiai: *pa(si)leisti* ir *at(si)leisti*. *Būdas*, 2022, Nr. 2.
- Razauskas 2023a = Dainius Razauskas. Kas bėga be kojų... per Vilnių? Tradicinis vandens tėkmės ir gyvos būtybės bėgimo gretinimas, vedantis prie naujos Vilniaus vardo sampratos. *Būdas*, 2023, Nr. 1.
- Razauskas 2023b = Dainius Razauskas. Akmeninė širdis. *Būdas*, 2023, Nr. 5.
- Razauskas 2023c = Dainius Razauskas. Iš (po) uolos pasilieja versmė. *Būdas*, 2023, Nr. 6.
- Sčesnulevičius 1938 = K. Sčesnulevičius. Kaimo piemenys ir ganymas Valkininkų apylinkėje (Vilniaus krašte). *Gimtasai kraštas*. Šiauliai, 1938, Nr. 1–2 (17–18).
- SIŠLSA = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Surinko Matas Slančiauskas. Vilnius: Vaga, 1975.
- Stukėnaitė-Decikienė 1940 = Pranė Stukėnaitė-Decikienė. Kai kurie pavasario papročiai Vilniaus krašte. *Gimtasai kraštas*. Šiauliai, 1940, Nr. 3–4 (26–27).
- Šliavas 1985 = Juozas Šliavas. *Žemelio apylinkės: Kultūros ir švietimo apybraiža*. Kaunas: Šviesa, 1985.
- Šmitas 2004 = Pėteris Šmitas. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai, 2004.
- ŠmLPT XIII = *Latviešu pasakas un teikas*, XIII. Pēc Anša Lercha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis prof. P. Šmits. Rīgā: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1936.
- Watkins 1995 = Calvert Watkins. *How to Kill a Dragon: Aspects of Indo-European Poetics*. New York–Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Vėlius 1987 = Norbertas Vėlius. *Chtoniskasis lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: Vaga, 1987.
- Vergilijus 1967 = Vergilijus. *Eneida*. Vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1967.
- Vergilijus 1975 = Vergilijus. *Bukolikos. Georgikos*. Vertė ir pagal originalą hegzametrais lietuviškai atkūrė Dr. Antanas

- Rukša. London: Nida Press, 1975.
- West 2007 = Martin Litchfield West. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Vyšniauskaitė 1999 = Angelė Vyšniauskaitė. *Lietuvių namai*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1999.
- VlAMŽ = Aleksandra Veličkienė. *Antikos mitologijos žinynas*. Kaunas: Šviesa, 1996.
- VlKAŽ = *Kaip atsirado žemė: Lietuvių etiologinės saktės*. Sudarė ir parengė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1986.
- Архангельский 1854 = А. Архангельский. Село Давшино Ярославской губернии, Пошехонского уезда. Написано в феврале 1849 года. *Этнографический сборник*, II. Санкт-Петербург, 1854.
- Афанасьев 1995 = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, III. Москва: Современный писатель, 1995.
- Велюс 1981 = Норбертас Велюс. *Velnio banda* 'Стадо вяльняса'. *Балто-славянские исследования 1980*. Москва: Наука, 1981.
- Грейвс 1999 = Роберт Грейвс. *Мифы древней Греции*, I. Под редакцией и с предисловием А. Тахо-Годи. Москва: Прогресс-Традиция, 1999.
- ДальПРН = *Пословицы русского народа: Сборник В. И. Даля*. Москва: Русский язык Медиа, 2004 (11862).
- Елизаренкова 1999 = Татьяна Яковлевна Елизаренкова. *Слова и вещи в Ригведе*. Москва: Восточная литература, 1999.
- Иванов, Топоров 1974 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. *Исследования в области славянских древностей*. Москва: Наука, 1974.
- Иванов, Топоров 1975 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. Инвариант и трансформации в мифологических и фольклорных текстах. *Типологические исследования по фольклору: сборник статей памяти Владимира Яковлевича Проппа (1985–1970)*. Москва: Наука, 1975.
- Левкиевская 2002 = Елена Евгеньевна Левкиевская. *Мифы русского народа*. Москва: Астрель–Аст, 2002.
- МНМ I = *Мифы народов мира: Энциклопедия*, I. Главный редактор А. С. Токарев. Москва: Советская энциклопедия, 1980.
- Преображенский 1853 = А. Преображенский. Приход Станиловский на Сити Ярославской губернии, Моложского уезда. *Этнографический сборник*, I. Санкт-Петербург, 1853.
- Ригведа 1989, 1999 = *Ригведа*, I: Мандалы I–IV; III: Мандалы IX–X. Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва: Наука, 1989, 1999.
- СД I = *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*, I. Под редакцией Н. И. Толстого. Москва: Международные отношения, 1995.
- Сержпутоўскі 1998 = Аляксандр Казіміравіч Сержпутоўскі. *Прымхі і забавоны беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае, 1998 (11930).
- Топоров 1998 = Владимир Николаевич Топоров. *Предистория литературы у славян: опыт реконструкции (Введение к курсу истории славянских литератур)*. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 1998.

- ФсЭСРЯ III = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*, III. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.
- ЧбнМИ III = *Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским*, III: *Народный дневник*. Санкт-Петербург, 1872.
- ЧрИЭС II = Павел Яковлевич Черных. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, II. Москва: Русский язык, 1999.
- Шейн 1874 = *Белорусские народные песни с относящимися к ним обрядами, обычаями и суевериями: Сборник П. В. Шейна*. Санкт-Петербург, 1874.

## RELEASED HERDS THE MYTHICAL MEANING OF THE SPRING LIVESTOCK DRIVING-OUT CUSTOM

Dainius RAZAUSKAS

The author has already published a series of articles on the opposition between coagulation and solution in mythology, a particular aspect of which concerns the stagnation (standing, stagnant, “dead” water) and flow (flowing, streaming, “living” water). This broad theme also pertains to mythical images of the spring, fount, stream obstructed or banked up by a stone or rock (the stone itself being an image of final coagulation, stagnation, stiffness) and, in its turn, of the overthrown, demolished, or split-apart rock and the stream launched out from (or below) it. In mythology, the obstruction is usually carried out and impersonated by the Devil or the serpent-dragon, while the demolition is carried out by its worst enemy, the Thunder-God. However, in actual texts, these mythical figures are often represented by various agents, such as animals, anthropomorphic beings, or humans.

And the very image must not be interpreted literally – really, it is polysemantic and “abstract”. For instance, the obstructed and released flow can stand for wealth, and the serpent-dragon damming up water, for a treasure-guarding dragon. That was just the content of one of the previous articles, and in the recent one, livestock were discussed as a kind of treasure (indeed, an ancient and traditional one).

This time, the image of livestock released from the cattle shed is used as an analogy for the flow released from the rock, and it is analysed. As the most prominent text presenting this analogy is the Old Indian “Rigveda”, the analysis begins with its data. Then, some Baltic parallels to the image are presented (for instance, the correlation between flow and stock, and between rock and stall). And finally, the well-known pastoral custom of the first turning out of cattle from the shed in spring (usually on St. George) is examined here.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas  
Antakalnio g. 6, LT-10308, Vilnius  
E. paštas: dainius.razauskas@lnkc.lt